

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING LEUVEN HANDBOOGHOF

A. DEVROE & J. CLAESEN
SEPTEMBER 2014

COLOFON

Opgraving

Vergunningsnummer:

Datum aanvraag:

Naam aanvrager:

Naam site:

Prospectie

2014/330

29 augustus 2014

Annika Devroe

Leuven, Handbooghof

Project

Archeologische opgraving, Leuven, Handbooghof

Opdrachtgever

Studio van de Verbreder

Minckelersstraat 64

3000 Leuven

BE 0523.887.694

Opdrachtnemer

Annika Devroe

Mechelsestraat 192/4

B - 3000 Leuven, België

BE 0810.453.806

Projectuitvoering

Annika Devroe, zelfstandig archeoloog en bouwhistoricus

Jan Claesen, ARCHEBO bvba

rapport 2014/001

© 2014

Annika Devroe aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze, zonder voorafgaandelijke toestemming van de opdrachtgever.

Inhoud

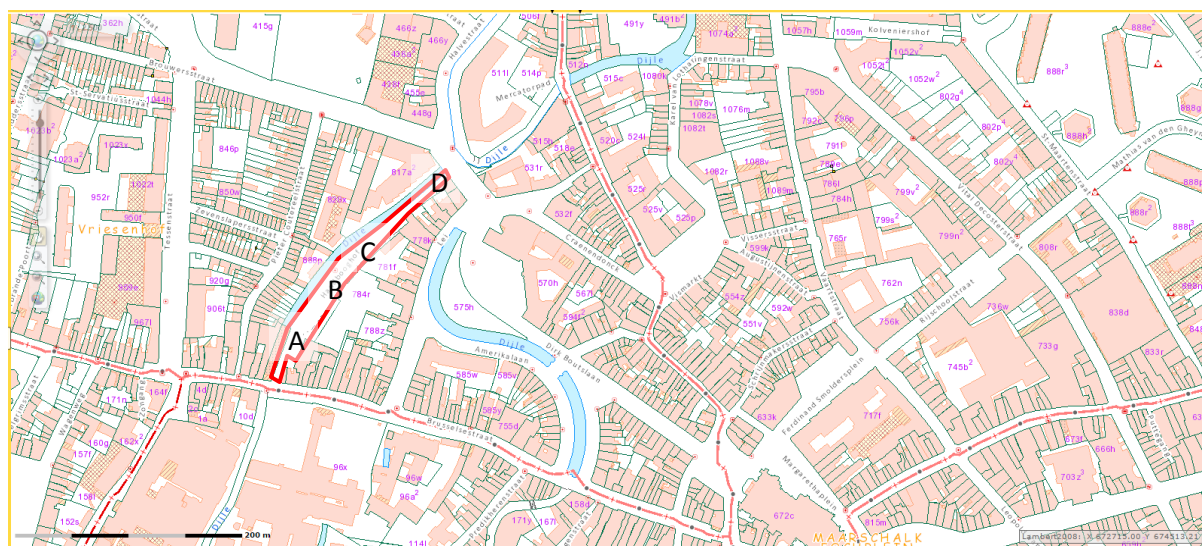
ADMINISTRATIEVE FICHE	1
1. INLEIDING	1
2. PROJECTBESCHRIJVING	1
3. SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGBIED	1
4. BODEMKUNDIGE SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGBIED	2
5. ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING	3
5.1. BEKNOPT GESCIEDENIS HANDBOOGHOF	3
5.2. ICONOGRAFISCHE GEGEVENS.....	4
5.3. ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN	6
6. TOEKOMSTIGE INGREEP IN DE BODEM	7
7. METHODE	8
8. RESULTATEN	8
8.1. ARCHEOLOGISCHE SPOREN EN STRUCTUREN	8
8.1.1. WERKPUT 1	8
8.1.2. WERKPUT 2	9
8.2. ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN	11
8.3. METAALDETECTIE.....	11
9. BESLUIT	11
10. BIBLIOGRAFIE	12
11. BIJLAGEN	12

ADMINISTRATIEVE FICHE

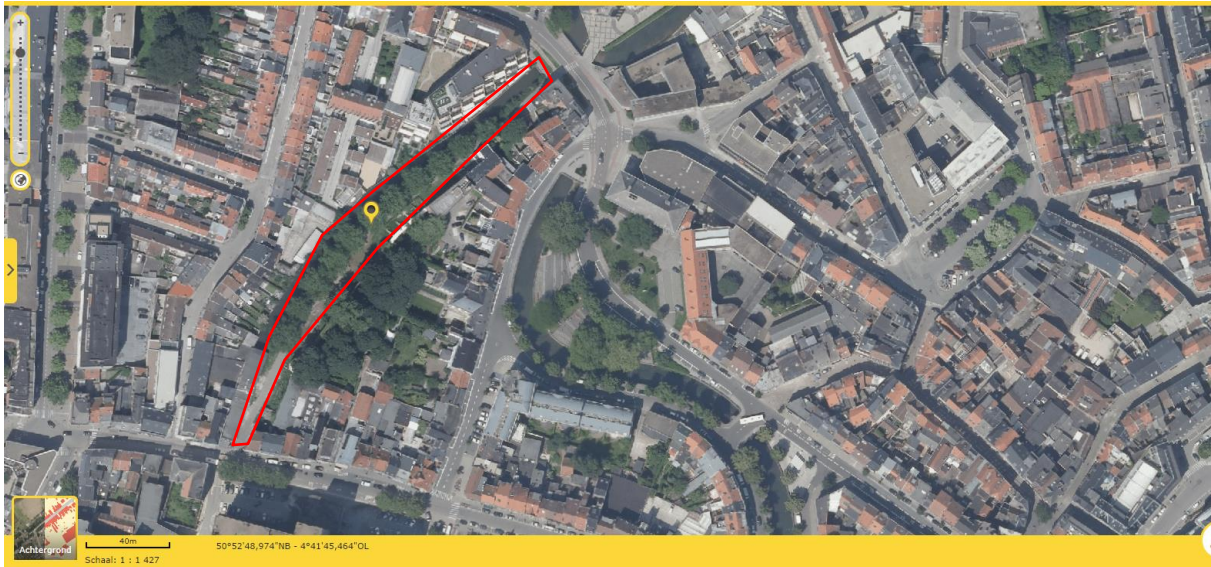
Opdrachtgever	Studio van de Verbreder
Uitvoerder	Annika Devroe
Vergunninghouder	Annika Devroe
Bewaarplaats archief	Annika Devroe
Bewaarplaats vondsten	Studio van de Verbreder
Vergunningsnummer	2014/330
Projectcode	LEHA
Vindplaatsnaam	Leuven, Handbooghof
Locatie	Provincie Vlaams-Brabant
	Gemeente Leuven
	Deelgemeente Leuven
	Plaats Handbooghof
Lambertcoördinaten	A X 172962
	Y 174556
	B X 172986
	Y 174593
	C X 172998
	Y 174606
	D X 173021
	Y 174636

Kadaster (CadGis)

Afdeling 2, sectie F, openbaar domein

Kaart plangebied (Geopunt)

Begin- en einddatum terreinwerk	09/09/2014
Grootte plangebied	1867 m ²
Grootte onderzochte oppervlakte	15,8 m ²

1. INLEIDING

In het kader van het kunstproject “Eerste Verstoring” werd door het Agentschap Onroerend Erfgoed een archeologische begeleiding opgelegd aan de kunstenaar Ief Spincemaille. De basisgedachte bij dit kunstwerk is het feit dat de stad Leuven sinds haar ontstaan 1,5 à 2m werd opgehoogd. Wanneer men door al deze historische lagen graaft, komt men uiteindelijk bij de lagergelegen grond waarop de eerste bewoners hebben gestaan, met name de onverstoorde grond. Voor dit kunstproject werd 14 ton onverstoorde grond van de site aan de Vesaliusstraat uitgegraven om hiermee een 6 meter hoge toren te bouwen. Deze toren zal opgebouwd worden met pure mensenkracht waarbij deze aarde aangestampt zal worden tot een solide toren. Naast deze toren wordt een put gegraven waaruit de onverstoorde grond zogezegd werd opgegraven. Na voltooiing van de toren zal de natuur haar beloop gaan en zal de toren langzaam in elkaar zakken door regen en wind, waarna ze in de naastgelegen put zal zakken.

De opdracht werd door Studio van de Verbreder op 07 augustus 2014 toegekend aan Annika Devroe.

De opgravingsvergunning werd afgeleverd op 08 september 2014. De opdracht werd uitgevoerd op 09 september 2014.

Dit document vormt het eindrapport van deze opdracht.

2. PROJECTBESCHRIJVING

Doel van het onderzoek is een archeologische begeleiding van de te graven putten. Hierbij moeten volgende vragen beantwoord worden:

- Zijn er sporen aanwezig?
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

De opgeleverde eindproducten omvatten (in overeenstemming met de minimumnormen):

- Het eindrapport
- Het werkputinplantingsplan
- Sporenplannen
- Het onderzoeksarchief, met onder meer:
 - Inventarislijsten vondsten, sporenbeschrijving, plannen/tekeningen, foto's
 - Dagboek
 - Rapport
 - Foto's, plannen/tekeningen, profieltekeningen en beschrijvingen
 - Vondsten

3. SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGBIED

Het onderzoeksgebied ligt tussen de Brusselsestraat en Brouwersstraat, ten noordwesten van de kern van Leuven. Ten oosten van het projectgebied bevindt zich nog een deel van de eerste stadsomwalling, ten westen de Dijle.

Kadastraal valt dit onder afdeling 2, sectie F, openbaar domein.

Het onderzoeksgebied bevindt zich tussen 20,75 m en 21,00 m TAW.

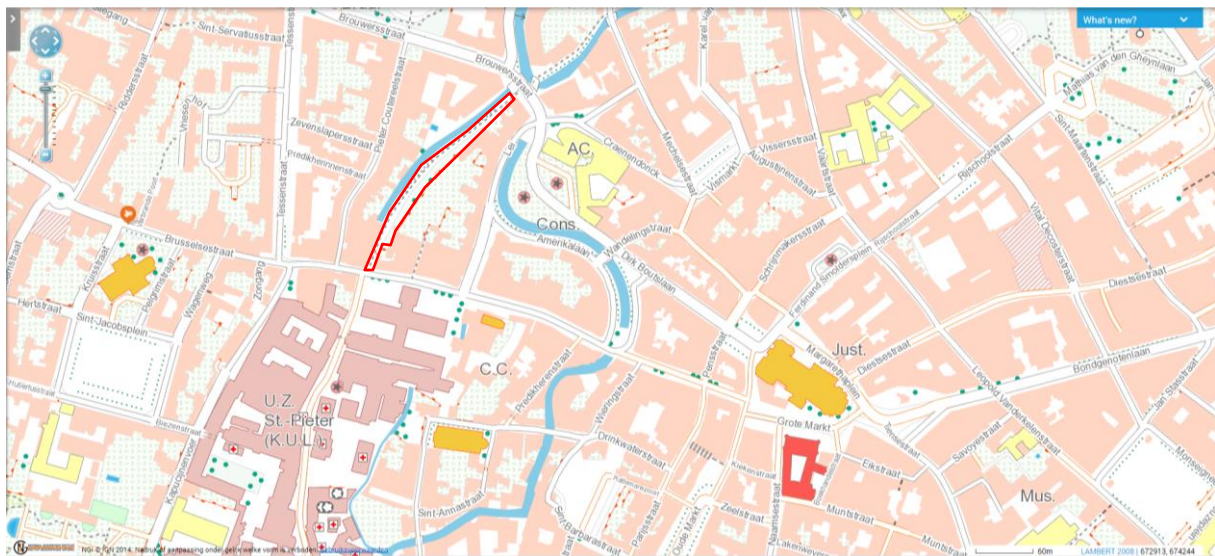

Fig. 1 Detail topografische kaart met aanduiding van het plangebied. (Topomapviewer 2014)

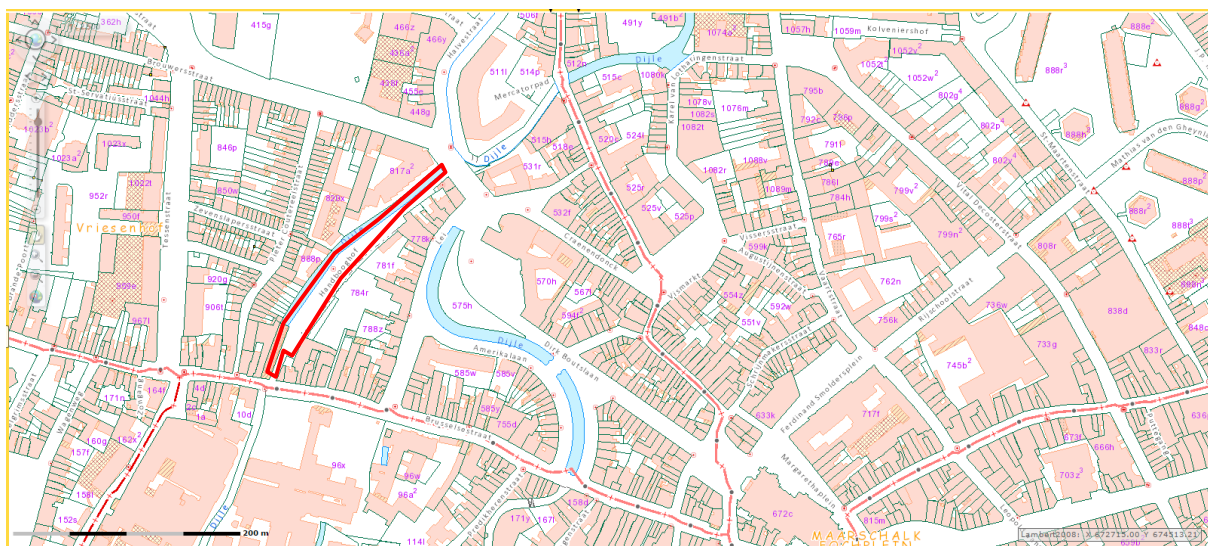

Fig. 2 Detail kadasterkaart met aanduiding van het plangebied (CadGis 2013).

4. BODEMKUNDIGE SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGBIED

Op de bodemkaart staat het projectgebied aangeduid als OB, bebouwde zone. De nabijheid van de Dijkle doet vermoeden dat de bodem gekenmerkt wordt door alluviale afzettingen.

Fig. 3 Detail bodemkaart en aanduiding van het onderzoeksgebied. (DOV 2014)

5. ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING

5.1. BEKNOPTE GESCHIEDENIS HANDBOOGHOF

De eerste stenen omwalling van Leuven dateert uit de periode van 1156-1165. Ze bestond uit 11 stenen poorten, twee waterpoorten en 31 torens.

In de 14de eeuw had de stadsomwalling nog weinig belang gezien de bevolkingsgroei en nieuwe militaire verdedigingssystemen. Vanaf ca. 1360 werd dan ook een nieuw en groter verdedigingssysteem opgericht. De eerste stadsomwalling kreeg vanaf dat moment eerder een utilitaire functie. De poorten en bogen werden vaak gebruikt als voorraadkamer, gevangenis of bergplaats. Bepaalde delen werden vanaf de 15de eeuw door de stad Leuven in gebruik gegeven aan de stadsgilden. Dit was onder meer het geval voor het Handbooghof waar de handbooggilde Sint-Sebastiaan zijn plaats kreeg. De Handbooggilde richtte in 1482 een eerste houten huis op tegen de binnenpoort aan de Brouwersstraat. In 1736 kochten ze een huis met tuin tegen de Minnepoort. Op het einde van de 16de eeuw richtten ze een nieuw gebouw op tegen de stadswal, langs de Brusselsestraat, net voor de vestingstoren. De ingangen langs de Brusselse- en de Brouwersstraat waren afgesloten door poorten die tot ca. 1795 afgesloten waren voor het publiek. Wellicht hadden enkel de leden van de gilde toegang tot de tuin.

Vanaf de 17de eeuw was er geen geld meer om de omwalling te onderhouden. Vanaf het midden van de 18de eeuw werd deze als onbelangrijk aanzien en op grootschalig vlak gesloopt. Op dat moment was de stadsmuur reeds in zeer slechte staat. De nog overblijvende muurresten werden vanaf de Franse Revolutie door de stad verkocht aan Leuvenaars. Net na de Franse Revolutie verliet de Handbooggilde de tuin. Vanaf het begin van de 19de eeuw werd het domein waarschijnlijk voor het publiek ingericht als groene doorgang. Het park werd in 1839 even gesloten, maar in 1840 was het

terug open voor het publiek. Ook eind 19de eeuw was er even twijfel over de veiligheid van het park en dreigde het opnieuw gesloten te worden, maar uiteindelijk bleef het open. In 1949 werd het gebouw van de Handbooggilde gesloopt. Tussen 1960-1970 werd de kasseiweg aangelegd en werden verlichtingspalen geïnstalleerd.

Tegenwoordig zijn aan het Handbooghof nog twee torenresten en een stuk stadsmuur bewaard gebleven van deze eerste omwalling.¹

5.2. ICONOGRAFISCHE GEGEVENS

Op het plan van Jacob van Deventer (ca. 1550) ziet men aan het Handbooghof enerzijds de Dijle en anderzijds de stadsomwalling met drie torens.

Fig. 4 Detail van het plan van Jacob van Deventer, ca. 1550. (Koninklijke Bibliotheek van België 2014)

Op de Ferrariskaart (Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik) van ca. 1777 kan men een paadje zien waarlangs bomen staan. In het westen loopt de Dijle, in het oosten ziet men de omwalling met torens.

¹ Inventaris Bouwkundig Erfgoed 2007-2014; Studio Roma cvba 2011.

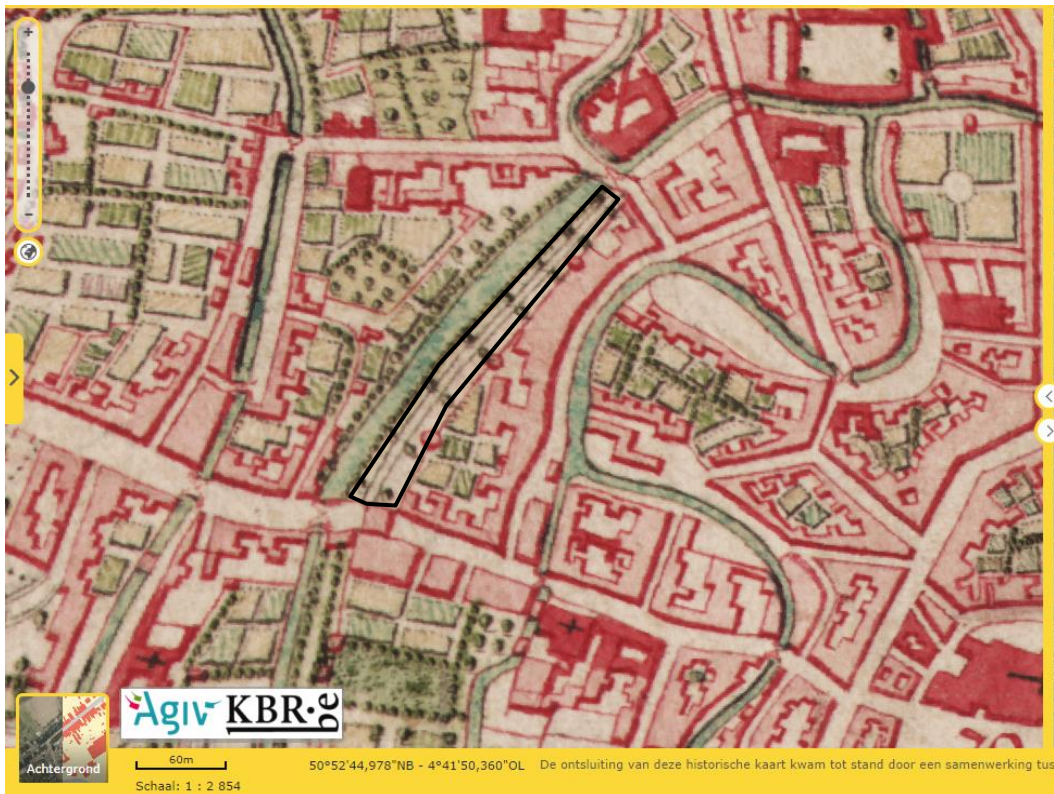

Fig. 5 Ferrariskaart (1777) met aanduiding van het projectgebied. (Geopunt Vlaanderen s.d.)

Op de kaart van Vandermaelen (1846-1854) blijkt een deel van de stadsomwalling afgebroken te zijn. Aan de zijde van de Brusselsestraat lijkt het stuk volgebouwd te zijn en er bevindt zich ook een duidelijk getekend gebouw (in het zwart).

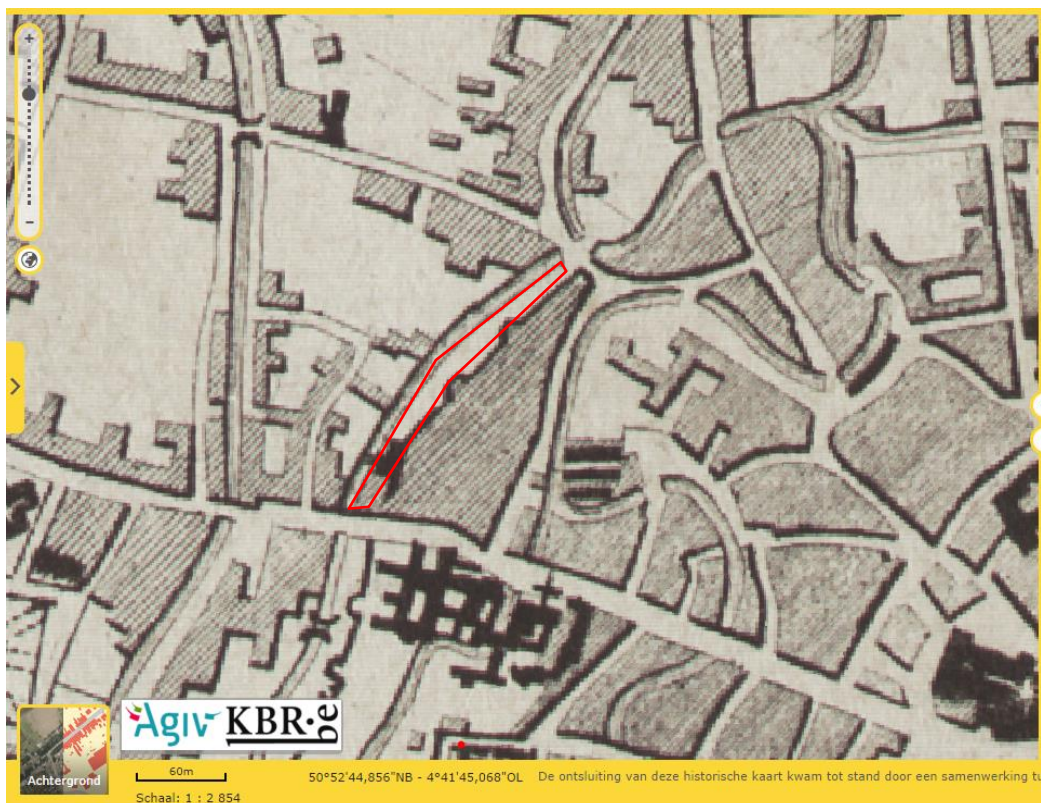

Fig. 6 Kaart van Vandermaelen (1846-1854) met aanduiding van het projectgebied. (Geopunt Vlaanderen s.d.)

5.3. ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN

In de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) staan verschillende vondstlocaties aangeduid in de buurt van het projectgebied, hetgeen logisch is voor een stad als Leuven. Locatie 3428 betreft verschillende vondsten die tussen de jaren '70 en '80 werden gevonden bij werken van het ziekenhuis. Het gaat om sporen en/of vondsten uit de Nieuwe Tijd, Late middeleeuwen, Midden-Romeinse tijd en Bronstijd. Op heden (september 2014) wordt op de site van het ziekenhuis een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd door Monument Vandekerckhove. De resultaten hiervan zijn nog niet gekend. Locatie 3427 omvat het predikherenklooster. In 2010 werd een opgraving uitgevoerd aan het Kloosterhotel (locatie 160383). Hierbij werden verschillende sporen aangetroffen uit de middeleeuwen. In 1981 en 1982 werden opgravingen uitgevoerd aan het voormalig Augustinessenklooster (locatie 150207). Er werden enkele scherven uit de Romeinse periode aangetroffen, evenals een deel van een kerk en graven uit de middeleeuwen. In 2010 werd aan de Dijleterrassen een vooronderzoek en opgraving uitgevoerd (locatie 150513) waarbij een niet nader te dateren kasseien weg en het huisplattegrond, vermoedelijk uit de middeleeuwen, aan het licht kwam. Tijdens controle van de werken in 1993 werden ter hoogte van locatie 150561 verschillende houten palen aangetroffen, vermoedelijk als beschoeiing van de Dijle. Locatie 150205 betreft een opgraving uit 1980 waarbij een put uit de 16de eeuw, huidevettersputten en vondsten uit de late middeleeuwen werd gevonden. In datzelfde jaar werd ter hoogte van de Ridderstraat een gracht aangesneden die gevuld was met lederafval (locatie 150206). Locatie 157214 slaat op de Sint-Jacobskerk en zijn voorgangers met graven errond.

Men dient wel op te merken dat de meeste vondstlocaties zich binnen de stadsmuren bevinden, terwijl het projectgebied zich net buiten de eerste stadsomwalling bevindt.

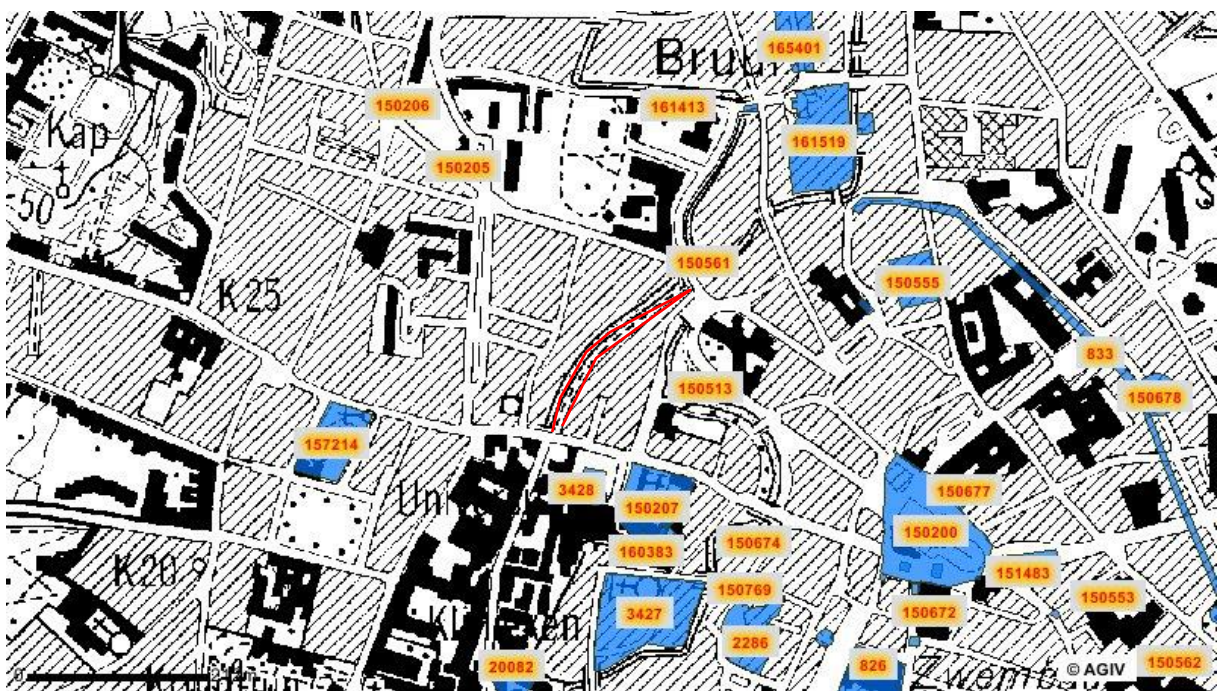

Fig. 7 Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het plangebied en de archeologische vondstlocaties. (CAI 2014)

6. TOEKOMSTIGE INGREEP IN DE BODEM

In het kader van het kunstproject “Eerste Verstoring” wordt het grasveld naast het Handbooghofpad tijdelijk (gedurende 2 maanden) bezet met een:

- Toren in aarde met afmetingen van 6x2,70x2,70m en een fundering van 0,6m onder het maaiveld
- Put van 2,70x2,70x2m
- 2 opslagcontainers

Na een periode van 2 maanden wordt de put gedicht, de toren afgebroken (en fundering weggehaald) en de containers verwijderd.

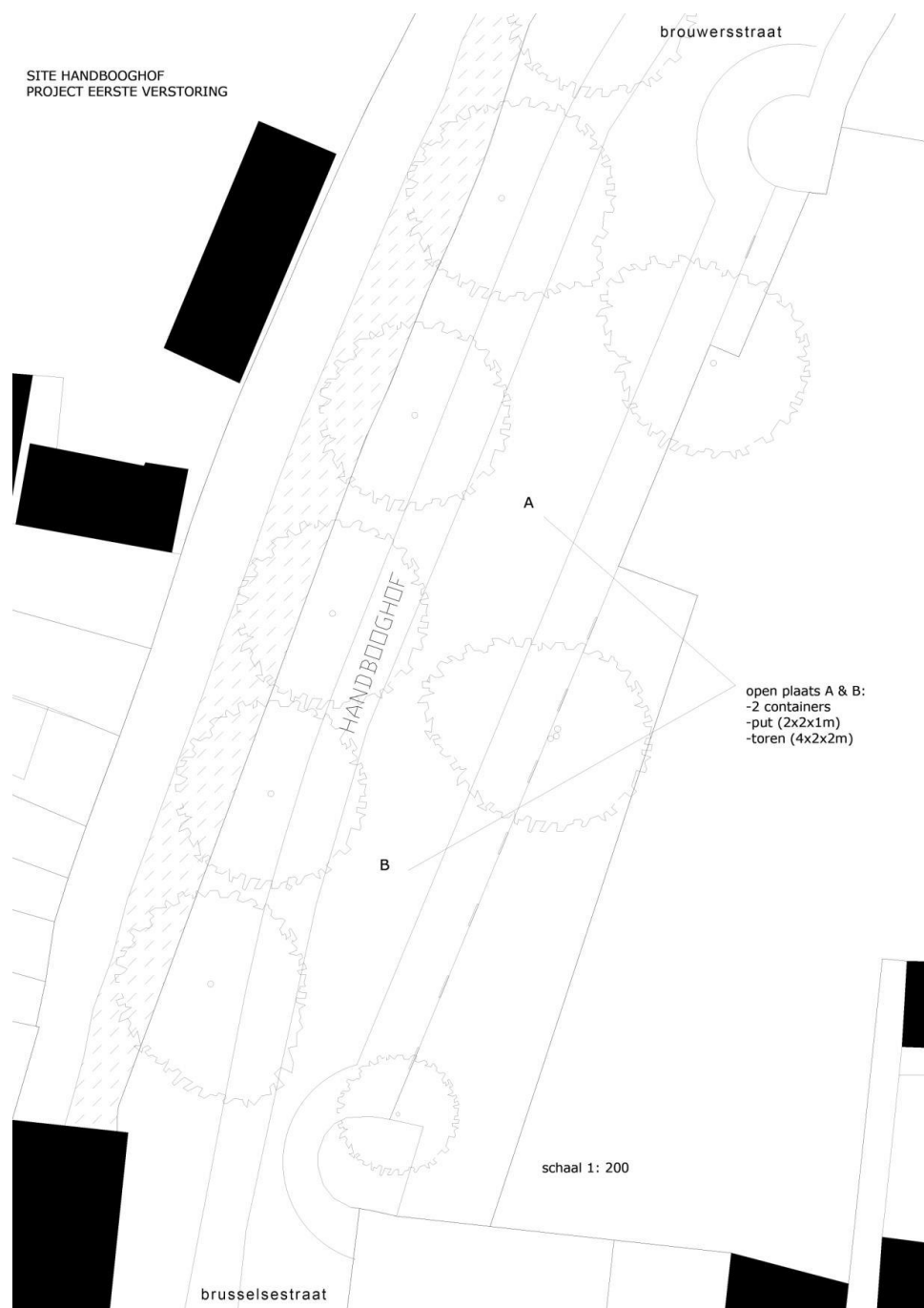

Fig. 8 Situatieplan. (Studio van de Verbreder)

7. METHODE

Er werden 2 putten gegraven door een kraan op rupsbanden van 5 ton en een tandeloze graafbak van 0,60m. Werkput 1, bedoeld voor de fundering, werd tot een diepte van 60cm gegraven. Werkput 2 werd tot een diepte van ca. 2m gegraven. Omwille van de veiligheid werd deze in trappen aangelegd. De profielen werden opgekuist en gefotografeerd. De werkputten werden ingetekend door middel van een RTS.

Met behulp van een metaaldetector (XP Goldmaxx Power) werden metaalvondsten opgespoord.

8. RESULTATEN

8.1. ARCHEOLOGISCHE SPOREN EN STRUCTUREN

8.1.1. WERKPUT 1

Werkput 1 werd tot een diepte van ca. 60cm onder het maaiveld aangelegd om de fundering te kunnen gieten. Tot op deze diepte was alles nog verstoord.

Fig. 9 Zicht op werkput 1. (A. Devroe 2014)

Fig. 10 Zuidprofiel in werkput 1. (A. Devroe 2014)

8.1.2. WERKPUT 2

Werkput 2 werd in twee niveaus aangelegd. Het eerste niveau bevindt zich op ca. 19,70m TAW (ca. 1m onder het maaiveld) en het tweede niveau op ca. 18,69m TAW (ca. 2m onder het maaiveld). In deze werkput werden geen sporen aangetroffen. In het oosten verstoorde een zware leiding (mogelijks hoogspanning) deels de put.

Wanneer men het oostprofiel bekijkt ziet men dat het bovenste deel verstoord is (grotendeels door aanleg leiding).

Het west- en noordprofiel geven een vrij uniform beeld. Men kan duidelijk scherp afgelijnde ophogingslagen herkennen. In de donkere laag, zichtbaar op het westprofiel, bevond zich ook een grote brok bakstenen muur met cementmortel. Het gaat vermoedelijk niet om een muur in situ maar eerder om een brok. In het zuidprofiel lijken op dit niveau verschillende dunne laagjes aanwezig te zijn, hetgeen doet vermoeden dat het om loopvlakken gaat.

Vanaf het tweede niveau heeft men nog een laag met grote kalkstenen brokken. Hieronder bevindt zich een dun, zandig geel laagje, gevolgd door een dik grijs-bruin, kleiig pakket waarin nog baksteen- en houtskoolspikkels zitten.

Een boring in dit tweede vlak toonde aan dat de moederbodem zich ca. 75cm onder dit niveau bevond. Vanaf 85cm onder dit tweede vlak bevond zich de watertafel. De eerste laag was kleiig, terwijl daaronder een zandige laag bevond. Het gaat om alluviale afzettingen van de Dijle.

Fig. 11 Oostprofiel in werkput 2. (A. Devroe 2014)

Fig. 12 Westprofiel in werkput 2. (A. Devroe 2014)

8.2. ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN

Er werden geen vondsten aangetroffen.

8.3. METAALDETECTIE

Er werden geen vondsten aangetroffen tijdens de metaaldetectie.

9. BESLUIT

Er waren geen sporen aanwezig. Er konden enkel ophogingslagen aangeduid worden. Aangezien er geen vondsten werden aangetroffen is een datering van de verschillende lagen moeilijk. Wanneer men de geschiedenis van dit gebied bekijkt kan men enkele grote periodes onderscheiden. Het gaat om volgende fases:

- Bouw van de eerste stadsomwalling (12de eeuw)
- Verlaten van de stadsomwalling en gebruik door de gilde vanaf de 15de eeuw
- Verwaarlozing van de stadsomwalling eind 18de eeuw en gebruik als park vanaf het midden van de 19de eeuw

Vermoedelijk kunnen de verschillende lagen telkens in één van deze periodes geplaatst worden.

Gezien de ligging buiten de eerste stadsomwalling op een vrij smal eilandje en het gebruik als oefenterrein voor de gilde vanaf de 15de eeuw en later als park, doen aannemen dat de kans op archeologische sporen voor de periode 14de eeuw tot heden zeer klein is. Men mag echter aannemen dat indien er oudere sporen aanwezig zijn, deze wel nog goed bewaard zullen zijn. Eén werkput op

een willekeurige plaats kan echter geen volledig beeld weergeven van deze zone en de archeologische waarde ervan.

10. BIBLIOGRAFIE

CadGIS (2013) *Kadasterkaart*, http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE. (geraadpleegd op 10 september 2014)

CAI (Centrale Archeologische Inventaris) (2014), <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geovlaanderen/cai/>. (geraadpleegd op 11 september 2014)

DOV Bodemverkenner (2014) *Bodemkaart*, <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>. (geraadpleegd op 10 september 2014)

Geopunt Vlaanderen (s.d.) *Ferrariskaart*, www.geopunt.be. (geraadpleegd op 10 september 2014)

Geopunt Vlaanderen (s.d.) *Luchtfoto Vlaanderen meest recent*, www.geopunt.be. (geraadpleegd op 10 september 2014)

Geopunt Vlaanderen (s.d.) *Luchtfoto Vlaanderen winter 1979-1990*, www.geopunt.be. (geraadpleegd op 10 september 2014)

Geopunt Vlaanderen (s.d.) *Vandermaelenkaart*, www.geopunt.be. (geraadpleegd op 10 september 2014)

Inventaris Bouwkundig Erfgoed (2007-2014) *Handbooghof*, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/25497>. (geraadpleegd op 11 september 2014)

Inventaris Bouwkundig Erfgoed (2007-2014) *Eerste stadsomwalling*, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/25406>. (geraadpleegd op 11 september 2014)

Koninklijke Bibliotheek van België (2014) *Jacob van Deventer*, <http://uurl.kbr.be/1043830/>. (geraadpleegd op 20 september 2014)

Studio Roma cvba (2011) *Bouwhistorisch onderzoek*, Leuven. (onuitgegeven onderzoek)

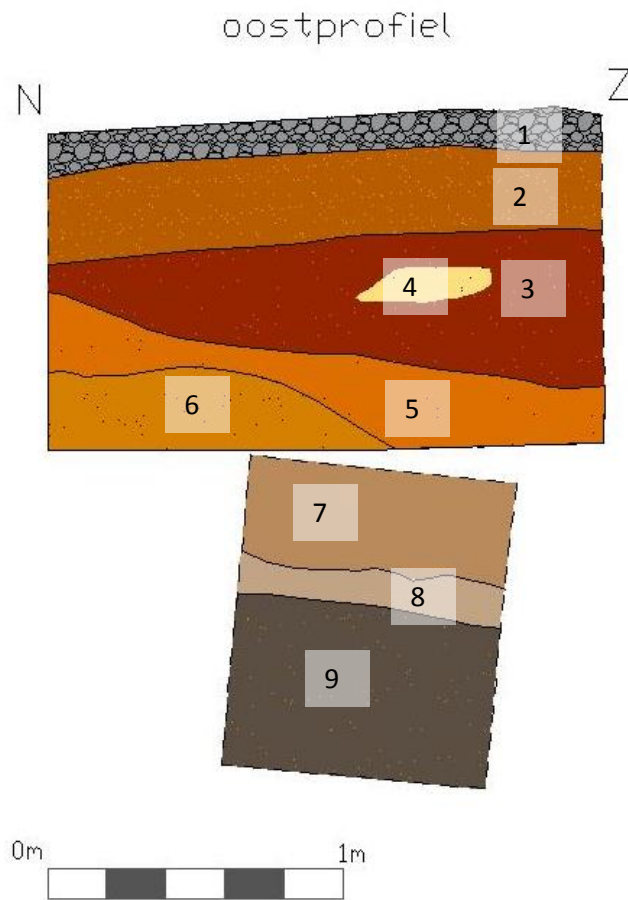
Topomapviewer (2014) *Topografische kaart*, <http://www.ngi.be/topomapviewer/public?lang=nl&>. (geraadpleegd op 10 september 2014)

11. BIJLAGEN

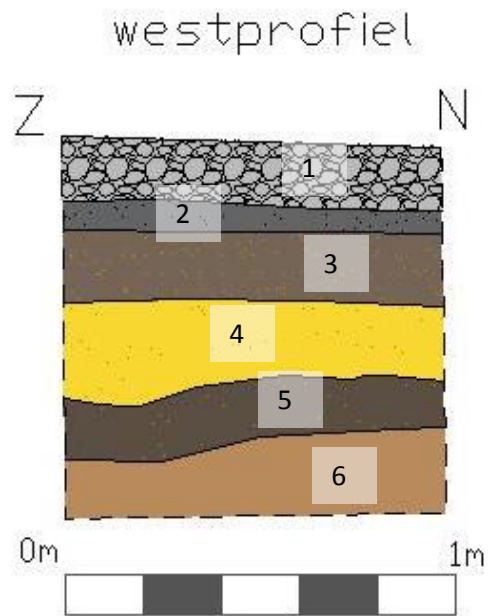
- Fotolijst
- Tekeningen profiel WP2
- Plannenlijst

Fotolijst								
Foto	WP	Vlak	Overzicht	Spoor	Profiel	richting	Opmerking	datum
LEHA 1	1	1	x			W		9/09/2014
LEHA 2	1	1	x			W		9/09/2014
LEHA 3	1	1	x			W		9/09/2014
LEHA 4	1	1	x			W		9/09/2014
LEHA 5	1	1	x			W		9/09/2014
LEHA 6	1	1			x	Z		9/09/2014
LEHA 7	1	1			x	Z		9/09/2014
LEHA 8	1	1			x	Z		9/09/2014
LEHA 9	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 10	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 11	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 12	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 13	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 14	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 15	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 16	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 17	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 18	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 19	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 20	2	1			x	O		9/09/2014
LEHA 21	2	1			x	W		9/09/2014
LEHA 22	2	1			x	W		9/09/2014
LEHA 23	2	1	x			W		9/09/2014
LEHA 24	2	1	x			W		9/09/2014
LEHA 25	2	1	x			W		9/09/2014
LEHA 26	2	1	x			N		9/09/2014
IMGF5894	2	1	x			W		9/09/2014

TEKENINGEN PROFIEL WP2

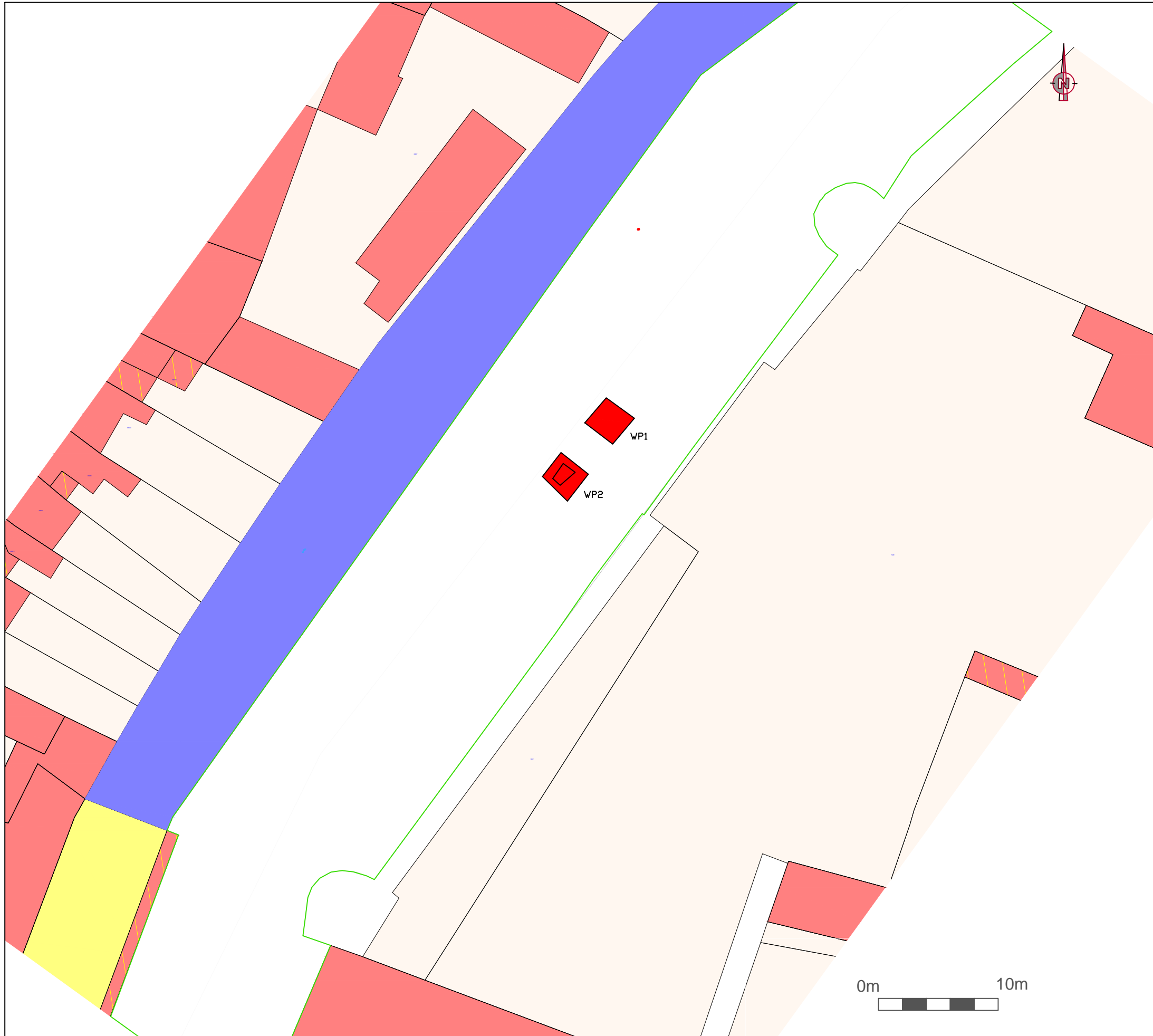
- 1 steenslag met onderaan doek
- 2 donkerbruin, zandleem, baksteenspikkels, mortelspikkels, ophoging
- 3 donkerbruin, zandleem, baksteenspikkels, mortelspikkels, verstoring
- 4 zandige, gele lens
- 5 bruin, zand, baksteenbrokjes, mortel
- 6 lichtbruin, baksteen, mortel , houtskool
- 7 donkerbruin-grijs, lemig-klei, baksteen, kalksteen
- 8 zandig, lichtbruin-geel bandje
- 9 donkergrijs-bruin, kleiig, baksteenspikkels, houtskoolspikkels, roestvlekjes

- 1 steenslag met onderaan doek
- 2 grijs, lemig
- 3 grijs-bruin, baksteenspikkels, mortelbrokjes
- 4 beige, steenkool
- 5 donkergrijs, baksteen, mortel
- 6 bruin, baksteenbrokjes, mortelbrokjes

PLANNENLIJST

- Plan 1 Werkputinplanting bestaande toestand
- Plan 2 Sporenplan

**ARCHEOLOGISCHE
OPGRAVING -
LEUVEN - HANDBOOGHOF**

Opdrachtgever
Studio van de Verbreder
Minckelersstraat 64
B-3000 Leuven

Opdrachtnemer
Annika Devroe
Mechelsestraat 192
B-3000 Leuven
+(32)472/ 59 31 41
annika.devroe@gmail.com

**WERKPUTINPLANTING
BESTAANDE TOESTAND**

September 2014

PLAN 1

- Legende**
- onderzoeksgebied
 - werkputten
 - WP1 werkputnummer

opmeting: Jonas Artois Landmetingen

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING - LEUVEN - HANDBOOGHOF

Opdrachtgever

Studio van de Verbreder
Minckelersstraat 64
B-3000 Leuven

Opdrachtnemer

Annika Devroe
Mechelsestraat 192
B-3000 Leuven
+(32)472/ 59 31 41
annika.devroe@gmail.com

SPORENPLAN

September 2014

PLAN 2

Legende

WP1 werkputnummer
16.75 hoogte TAW

opmeting: Jonas Artois Landmetingen

WP1

WP2

**Totale oppervlakte:
16m²
werkputten:**

20.79
(hoogte gestort beton)

18.69
(diepte pu)

buis

R1

R2

R3

R4

